

REPUBLIKA SLOVENIJA
DRŽAVNI SVET

Komisija za kulturo, znanost, šolstvo in šport

10

Številka: 001-01/17-1/
Ljubljana, 14. 2. 2017

Komisija Državnega sveta Komisija za kulturo, znanost, šolstvo in šport je na podlagi 20. in 29. člena Poslovnika Državnega sveta (Uradni list RS, št. 70/08, 73/09, 101/10, 6/14 in 26/15) sprejela naslednje

P O R O Č I L O

**k obravnavi Zaključkov s posveta z naslovom Javna raba slovenščine:
stanje, zakonodajne rešitve in strategija**

Komisija za kulturo, znanost, šolstvo in šport je na xx. seji xx. xxxxxxxx 2017 obravnavala Zaključke s posveta z naslovom Javna raba slovenščine: stanje, zakonodajne rešitve in strategija in jih podprla.

Državni svet je 8. decembra 2016 skupaj z Ministrstvom za kulturo in s Slovensko akademijo znanosti in umetnosti organiziral posvet z naslovom *Javna raba slovenščine: stanje, zakonodajne rešitve in strategija*. Na posvetu so poleg predsednika Državnega sveta Mitja Bervarja, ministra za kulturo Antona Peršaka in predsednika Slovenske akademije znanosti in umetnosti akademika prof. dr. Tadeja Bajta sodelovali vodja Službe za slovenski jezik z Ministrstva za kulturo dr. Simona Bergoč, Tanja Cmrečnjak Pelicon z Inšpektorata za delo Ministrstva za delo, družino socialne zadeve in enake možnosti, predstojnik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša (ZRC SAZU) izr. član SAZU prof. dr. Marko Snoj, red. prof. dr. Marko Jesenšek s Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, izr. prof. dr. Alenka Valh Lopert, izr. prof. dr. Melita Zemljak Jontes in red. prof. dr. Silvija Borovnik s Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, izr. prof. dr. Matej Accetto s Pravne fakultete Univerze v Ljubljani, slovenski jezikoslovec dr. Janez Dular in slovenistka Marta Kocjan Barle.

Izhodišča za posvet

Položaj nacionalnega jezika se ocenjuje z njegovimi družbenimi vlogami in potrjuje s stalnim procesom kultiviranja in jezikovno kulturo sploh. Slovenščina nas je kot

identitetno skupnost, narod in državotvorno nacijo združevala vse od srednjega veka prek habsburške monarhije, obeh Jugoslavij do samostojne Slovenije in sodobnih evropskih integracij. Po osamosvojitvi pa se upravičeno stopnjevano problematizira zlasti nujni stalni razvoj celovite funkcionalnosti slovenščine. Utrjevanje polnofunkcionalnosti jezika je namreč bistveno za utrjevanje jezikovne samozavesti v intenzivnih družbenih procesih, kot so globalizacija, individualizacija postmoderne družbe, populistična demokratičnost ipd. In kakšna je vloga slovenščine v tržni družbi s pogostim sloganom "uporabniku prijazno" in z že navajenim priseganjem na čim večjo všečnost navzven? Je njena raba dovolj angažirana in proaktivna? Kakšna in kolikšna je torej dejanska družbenost oz. kompetentnost slovenščine? Se sicer uzakonjena raba slovenščine tudi dejansko upošteva? Ob že nekaj časa aktualnih razpravah o vlogi slovenščine v znanosti in šolstvu se torej sprašujemo še o današnjem stanju slovenščine v vsakdanjem javnem življenju, na ulici, na različnih srečanjih, na prireditvah, v uradih, v podjetjih. Sprašujemo se o tem, ali je jezikovna krajina v Sloveniji slovenska ali morda postaja t. i. mednarodna, kar je na jezikovni ravni danes sinonim za slabo angleščino. Jezik nas namreč določa. Ne samo nas, temveč tudi vse narode v naši bližnji in daljni okolici.

Ugotovitve

Slovenski jezik je najtesneje in odločilno povezan z idejo o državotvornosti slovenskega naroda, v 19. stoletju izhajajoč iz romantične miselnosti, da je za narodnostno združitev Slovencev potrebna jezikovna enotnost, t. j. enotni knjižni jezik na celotnem slovenskem jezikovnem in geografskem prostoru.

Skrb za slovenski jezik, njegovo rabo in razvoj določajo Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo, Zakon o javni rabi slovenščine in Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko.

Vlada RS je leta 2000 za nosilca jezikovne politike ustanovila Urad za slovenski jezik brez jezikovne politike na državni ravni. Slovensko jezikovno vprašanje z državno osamosvojitvijo ni bilo samodejno in dokončno rešeno. Kot provizorični nosilec jezikovne politike je nastopala le civilna družba.

Prvi Nacionalni program za kulturo 2004–2007 je opredelil, da mora skrb za slovenski jezik ostati temeljna naloga kulturne politike. Zakon o javni rabi slovenščine 2004 je ukinil vladni Urad za slovenski jezik, njegove pristojnosti pa dodelil Ministrstvu za kulturo. Področje je tako ostalo brez pomembnih informacij o dogajanju v drugih resorjih in brez neposrednega vpliva na jezikovnopolitične odločitve.

Resolucija za obdobje 2008–2011 je opredelila načela jezikovne politike, in sicer prizadevanje za celovito obravnavanje vseh področij jezikovnega statusa in jezikovnega korpusa, pri čemer je država odgovorna za določitev statusa, za vsebino korpusa pa jezikoslovna stroka; država naj zagotavlja temeljne organizacijske in finančne okvire; prednost naj imajo nepredpisovalne, spodbujevalne oblike urejanja, predpisovalne, kadar je to nujno zaradi učinkovitosti; uravnoteženo naj bodo upoštrevane simbolna (vrednotna, identifikacijska), utilitarna (sporazumevalna) in spoznavna vloga jezika; skrb za jezik se mora včlenjevati v vse politike, ki vplivajo na javno sporazumevanje (v izobraževalno, zdravstveno, obrambno, raziskovalno, kulturno).

Resolucija iz leta 2013 je jezikovno politiko osredinila na področji jezikovnega izobraževanja in jezikovne opremljenosti. Ta zaveza je med drugim posledica slabih dosežkov slovenskih šolarjev v mednarodni raziskavi bralne pismenosti (PISA 2010) in sporazumevalnih težav govorcev s posebnimi potrebami ter zaostajanja v razvoju digitalizacije jezikovne tehnologije (listina Digitalna Slovenija 2020 – Strategija razvoja informacijske družbe).

Jezikovna politika je od nosilcev oblasti organizirana skrb za tako ureditev učenja, rabe, razvoja in znanstvenoraziskovalnega spremljanja jezika ali jezikov v danih družbenozgodovinskih okoliščinah, ki bo omogočala izpolnjevanje sporazumevalnih potreb pri dviganju gmotne in duhovne blaginje posameznika in jezikovne skupnosti.

Jezikovna politika je odvisna od duela med doktrinama globalizacije: tiste, ki temelji na jezikovni in kulturni raznolikosti, ter prepričanja, da imajo vse jezikovne in kulturne skupnosti pravico do ohranitve svojih posebnosti, lastnih vrednot in običajev, in na katerih so nastale Organizacija združenih narodov oz. UNESCO, UNICEF ter Svetovna zdravstvena organizacija, in tiste, ki si prizadeva te razlike odpraviti ali odpraviti vsaj njihov vpliv na materialne potrebe, kar zahteva spremembe vrednot in običajev, in za katero se zavzemajo Mednarodni monetarni fond in Svetovna trgovinska organizacija ter politične stranke z neoliberalističnim političnim programom, ki je všečen interesom mednarodnega ali nadvladalnega kapitala.

Pravna podlaga slovenske jezikovne politike:

- 11. člen Ustave RS: Uradni jezik v Sloveniji je slovenščina. Na območjih občin, v katerih živi italijanska ali madžarska narodna skupnost, je uradni jezik tudi italijanščina ali madžarščina.
- Zakon o javni rabi slovenščine je sistemski zakon in določa področja javne rabe, na katerih lahko govorci uresničujejo svoje pravice - torej uporabo slovenščine in lahko tudi tujega jezika, vendar ne na račun slovenščine. Določa tudi enakopravno rabo italijanščine in madžarščine na dvojezičnih območjih.
 - 4. člen: Republika Slovenija zagotavlja status slovenščine z dejavno jezikovno politiko, ki vključuje skrb za zagotovitev pravnih podlag njegove rabe, za stalno znanstvenoraziskovalno spremljanje jezikovnega življenja in za širjenje jezikovne zmožnosti ter skrb za razvoj in kulturo jezika.
 - 14. člen: Dolžnost zasebnega delodajalca ali delodajalke je, da glede na predvidljivo pogostnost in zahtevnost jezikovnih stikov s strankami določi za posamezno delovno mesto potrebno zahtevnostno stopnjo znanja slovenščine in pri objavi prostih delovnih mest, na katerih se predvidevajo jezikovni stiki s strankami, kot pogoj izrecno navede zahtevnostno stopnjo znanja slovenščine.
 - 16. člen: Pri osebah zasebnega prava in fizičnih osebah, ki opravljajo registrirano dejavnost, mora v slovenščini potekati notranje poslovanje, ki se nanaša na urejanje pravic in dolžnosti iz delovnega razmerja, na dajanje navodil in obveščanje delavcev ali delavk ter na varstvo pri delu. Če gre za delovno razmerje s tujcem, ki opravlja sezonska dela, je pri tem dopustna souporaba tujega jezika. Ti delodajalci pri razpisih za zasedbo

delovnih mest od kandidatov ali kandidatke ne smejo zahtevati pisnih vlog samo v tujem jeziku.

- 17. člen: Firma oziroma ime pravnih oseb zasebnega prava in fizičnih oseb, ki opravljajo registrirano dejavnost, se vpiše v sodni register oziroma drugo uradno evidenco, če je, skladno s področnimi zakoni, v slovenščini.
 - 18. člen: Obrati, prodajalne, gostinski in drugi lokali ali drugi poslovni prostori, ki so poimenovani drugače kot z registriranim imenom ali firmo pravne osebe zasebnega prava oziroma z imenom in priimkom fizične osebe, so poimenovani v slovenščini.
- Zakon o gospodarskih družbah
- 11. člen: Poslovodstvo mora zagotoviti, da sporazumevanje z delavci v družbi v zvezi z dajanjem navodil za njihovo delo, vodenjem postopkov, v katerih se odloča o njihovih pravicah, in sodelovanjem delavcev pri upravljanju poteka v slovenskem jeziku, na območjih, kjer živita italijanska ali madžarska narodna skupnost, pa lahko tudi v italijanskem ali madžarskem jeziku.
 - 20. člen: Sestavina firme, ki nakazuje dejavnost, in oznaka družbe morata biti v slovenskem jeziku. Prevod firme v tuj jezik se lahko uporablja samo skupaj s firmo v slovenskem jeziku.

Proces globalizacije je zajel vsa področja, gospodarstvo in politiko, znanost in raziskovanje, šolstvo, medije in – posledično – zasebna življenja. Nacionalni jeziki se tako v javnosti in v jeziku stroke vedno bolj nadomeščajo z globalnim, s svetovnim, to je z angleškim jezikom. Vendar pa je Generalna skupščina Evropske zveze državnih jezikovnih ustanov – EFNIL (angl. European Federation of National Institutions for Language) leta 2014 v t. i. Firenški resoluciji opozorila na težnjo po rabi angleščine namesto standardnih jezikov različnih držav pri univerzitetnem poučevanju in raziskovanju, ki omejuje področja drugih jezikov pri njihovem razvoju ter tako ogroža jezikovno pestrost Evrope, ki je bistvenega pomena za kulturno raznolikost Evrope.

Kljub jasnim usmeritvam evropske jezikovne politike in slovenske zakonodaje je v Sloveniji raba jezika večkrat povezana s povsem komercialnimi oz. tržnimi interesi. Vedno več je javnih prireditev, ki so v tujem jeziku oz. "skrajšani različici angleščine", kar pravzaprav kaže na odnos govorcev do jezikov nasploh.

V poročilu Inšpektorata RS za kulturo in medije za leto 2015 je zaslediti bistveno povečanje prijav domnevnih, večinoma manjših, kršitev. Na inšpektoratu namesto odločb o prekrških uporabljajo preventivna opozorila, ker so ravno tako učinkovita.

V Službi za slovenski jezik na Ministrstvu za kulturo sistematično spremljajo in analizirajo vprašanja govorcev, ki jih skrbijo najrazličnejši pojavi javne rabe slovenščine. Veliko pritožb je zaradi oglasov, ki so oblikovani v nestandardni slovenščini. V teh primerih se Zakon o javni rabi slovenščine ne more uporabiti, saj zakon ne sankcionira kakovosti jezika, temveč le njegov status. Kakovost jezika določajo normativni jezikovni priročniki, sankcije pa predstavljajo različni mehanizmi družbene kontrole, od avtoritet (jezikoslovcev, urednikov, mnenjskih voditeljev itd.) do jezikovnega trga v celoti.

Analize jezika medijev (posebej radia, filma, gledališča) dokazujejo upad jezikovne kulture v medijih, na eni strani zaradi slabega obvladovanja materinščine in vedno manj zahtevne publike, na drugi pa zaradi tržne naravnosti medijev in bitke za publiko.

Raven jezikovne kulture v šolskem sistemu se kaže prek pravopisne norme pri obvladovanju pisnih izdelkov.

Analiza pravopisnih značilnosti kaže na odstopanja v rabi male/velike začetnice, skladijski ter neskladijski rabi ločil in v nekaterih izpustih črk kot posledice prenosa govornega jezika v zapisanega. Oblikoslovna odstopanja se najpogosteje kažejo v rabi napačne sklonske končnice samostalniške besede, izpuščanju pomožnega glagola, napačnih rabah števila, vezave ali rabi predloga, vezniške besede, nedoločnega člana, določne oblike pridevnika, glagola moči/morati in osebnega zaimka.

Analiza krajših besedil študentov kaže na težave tako na oblikovni kot na pravopisni oz. slovnični ravni. Rabljene so številne nepotrebne prevzete besede, ki z rabo domače ustreznice ne spreminjajo strokovnega pomena zapisanega besedila, bi pa postalo razumljivejše. Prevzeto besedje se je namreč zelo razširilo v izobraževalno in akademsko sfero. Deloma zato, ker se znanost razvija s tolikšno hitrostjo, da strokovnjaki pogosto ne uspejo tvoriti ozko strokovnih besed hkrati s prevzemanjem izraza v stroko. Na drugi strani pa mnoge znanstvene stroke zmorejo hitro in ustrezno v dobrem sodelovanju s strokovnjaki določenega strokovnega področja, slovenisti ter prevajalci tvoriti slovenske ustreznice nadvse uspešno, predvsem pa pravočasno.

Poleg institucionalnega učenja slovenskega jezika so pomembne tudi različne oblike neinstitucionalnega učenja, in sicer prek slavističnih, lektorskih in prevajalskih društev, ki so lahko s svojim delovanjem odlična možnost sodelovanja z vzgojno-izobraževalnimi institucijami. Zlasti študentje z vključitvijo v dejavnosti obeh vrst ustanov s pridom izkoriščajo možnosti učenja, nadgrajevanja temeljnega strokovnega znanja in sprejemanja novih védenj.

SKLEPI

Slovenska politika se mora določneje opredeliti do slovenščine in začrtati strateške cilje jezikovne politike. To temeljno politično vprašanje mora postati del programov vseh političnih strank.

Politika mora spodbujati samozavestno jezikovno ustvarjalnost na vseh tradicionalnih in novih področjih jezikovne rabe. Zaradi demografske šibkosti slovenske jezikovne skupnosti, njene geopolitične izpostavljenosti in vpetosti v globalizacijske procese je v slovenski jezikovni politiki zaslediti obrambno držo, vendar se ne sme zapirati pred tujim izzivom in drugačnimi usmeritvami jezikovnega načrtovanja.

Država mora bolj odločno poskrbeti za nemoten razvoj slovenskega jezika in tudi v praksi uresničiti ustavna določila glede rabe slovenskega jezika ter zagotoviti, da se bo dosledno izvajala jezikovna politika, ki jo določa sistemski Zakon o javni rabi slovenščine.

Učni programi na osnovno- in srednješolski stopnji se morajo posodobiti, da bo poučevanje maternega jezika in z njim povezane vsebine postalo privlačno za mlade

generacije. Vsak otrok mora razumeti, da je dobro znanje tujih jezikov vrednota in življenjska nujnost. Slovenščina pa je vrednota, ki nima cene in je temelj pridobivanja znanja od prve besed naprej. Država mora finančno podpirati izdajanje kakovostnih učbenikov za slovenski jezik, ki naj jih pišejo in oblikujejo najboljši strokovnjaki za jezik, književnost, metode poučevanja in promocijo.

Pri skrbi in razvoju slovenskega jezika je pomembna vloga jezikoslovcev – slovenistov, ki se vključujejo v različne programe širjenja slovenskega jezika v tujini in pri tujcih v Sloveniji (program ERASMUS, mednarodne šole, kot sta TRANS in CEEPUS).

Nujna je uvedba ustreznega števila ur predmeta slovenski jezik na vseh smereh univerzitetnega študija. Raziskave kažejo, da so napake v objavljenih diplomskih nalogah tako osnovne, da bi morali študenti na vseh smereh visokošolskega študija poslušati tako splošni skupni predmet slovenščine kot pouk strokovne slovenščine.

Zaznati je (pre)veliko prisotnost prevzetega besedja, pri čemer pa se strokovnega besedja nasilno ne sloveni. Pri jezikovnem pregledu se sledi prizadevanjem t. i. zmernega pozitivnega oz. konstruktivnega prizma. Slovenski jezik ima bogate besedotvorne in izrazne zmožnosti. Zato je pomembna uvedba predmeta strokovne slovenščine na vse smeri visokošolskega izobraževanja. Tako bi se dvignila jezikovna pismenost slovenskem strokovnem in znanstvenem besedju, kar bi okrepilo jezikovno (samo)zavest strokovnjakov z različnih področij. Pri slovenjenju tujih strokovnih izrazov je pomembno sodelovanje z jezikoslovci, prevajalci in slovenisti.

Slovenščina ima mnoge terminološke slovarje, ki so dostopni (tudi) na spletu. To so spletišče Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, in sicer Sekcija za terminološke slovarje, ki nadaljuje delo Terminološke komisije SAZU: Urbanistični terminološki slovar, Terminološki slovar uporabne umetnosti, Terminološki slovar avtomatike, Botanični terminološki slovar, Farmaceutski terminološki slovar, Gledališki terminološki slovar, Čebelarski terminološki slovar, Geološki terminološki slovar, Gemološki terminološki slovar, Geografski terminološki slovar, Planinski terminološki slovar, Slovenski smučarski slovar.

Spletišče Termania ponuja naslednje terminološke slovarje: Angleško-slovenski astronomski slovar, Angleško-slovenski slovar bibliotekarske terminologije, Bibliotekarski terminološki slovar, Inženirsko seizmološki terminološki slovar, Mali klekljarski slovar iz žirovskih del Tončke Stanonik, Mikrobiološki slovar, Nemško-slovenski avtomobilistični slovar, Računalniški slovarček, Slovenski medicinski slovar, Slovenski oblikoslovni leksikon Sloleks, Slovensko-angleški glosar jezikoslovnega izrazja, Slovensko-angleški pojmovnik s področja vzgoje in izobraževanja, Slovensko-italijanski slovar elektronike, elektrotehnike in telekomunikacij, Statistični terminološki slovar, Tehniški metalurški slovar, Turistični terminološki slovar, Vezljivostni slovar slovenskih glagolov.

Učenje slovenskega jezika se prične s prvo besedo in stavkom v domačem okolju, gradi in izpopolnjuje pa se vertikalno in horizontalno v izobraževalnem sistemu, v okviru katerega se učeči usposablja za kompetentno tvorbo tako govorjenih kot zapisanih besedil. Pomembno je, ali je raven jezikovnokulturnega obvladovanja tovrstnih védenj in jezikovnokulturnega zavedanja ustrezna okoliščinam, v katerih se posameznik znajde. Jezikovnokulturno zavedanje je pomembno tako za predmetno področje slovenščine kot

tudi za druga predmetna področja. Pri učenju jezika je pomembna jezikovnokulturna vzgoja - obvladovanje socialnih in funkcijskih zvrsti slovenskega jezika. Namen učenja o jeziku v jeziku samem pa je seveda znanje, s katerim se lahko različne oblike, zvrsti, vrste jezika ustrezno prilagajajo različnim okoliščinam.

Stanje na področju javne rabe slovenščine je sicer težko objektivizirati. Primer uresničevanja jezikovne politike so zadnji rezultati raziskave Pisa, po kateri se je raven bralne pismenosti slovenskih petnajstletnikov občutno zvišala. Bralna pismenost je ena od osnovnih zmožnosti, s pomočjo katere ljudje dekodiramo pisne informacije, jih kritično vrednotimo in nato uporabimo v življenju. Dobro razvita bralna pismenost pomeni učinkovitejše vključevanje v sodobno digitalno družbo in boljše sooblikovanje okoljsko občutljivo naravnane skupnosti.

Slovenska jezikovna politika mora biti temeljno opredeljena in njeno uresničevanje formalizirano s smiselnimi zahtevami o obvezni rabi slovenskega jezika. Raba in razvoj slovenskega jezika je odgovornost določevalcev nacionalne politike in vseh njegovih govorcev oz. uporabnikov, tako v javni – medijsko izpostavljeni vlogi kot na strokovno-znanstvenem področju. Za uresničevanje jezikovne politike na vseh ravneh in področjih jezikovnega izražanja mora država omogočiti ustrezne finančne pogoje, ki bodo omogočili stalno nadgrajevanje opismenjevanja v slovenskem jeziku.

Dr. Zoran Božič, l.r.
predsednik